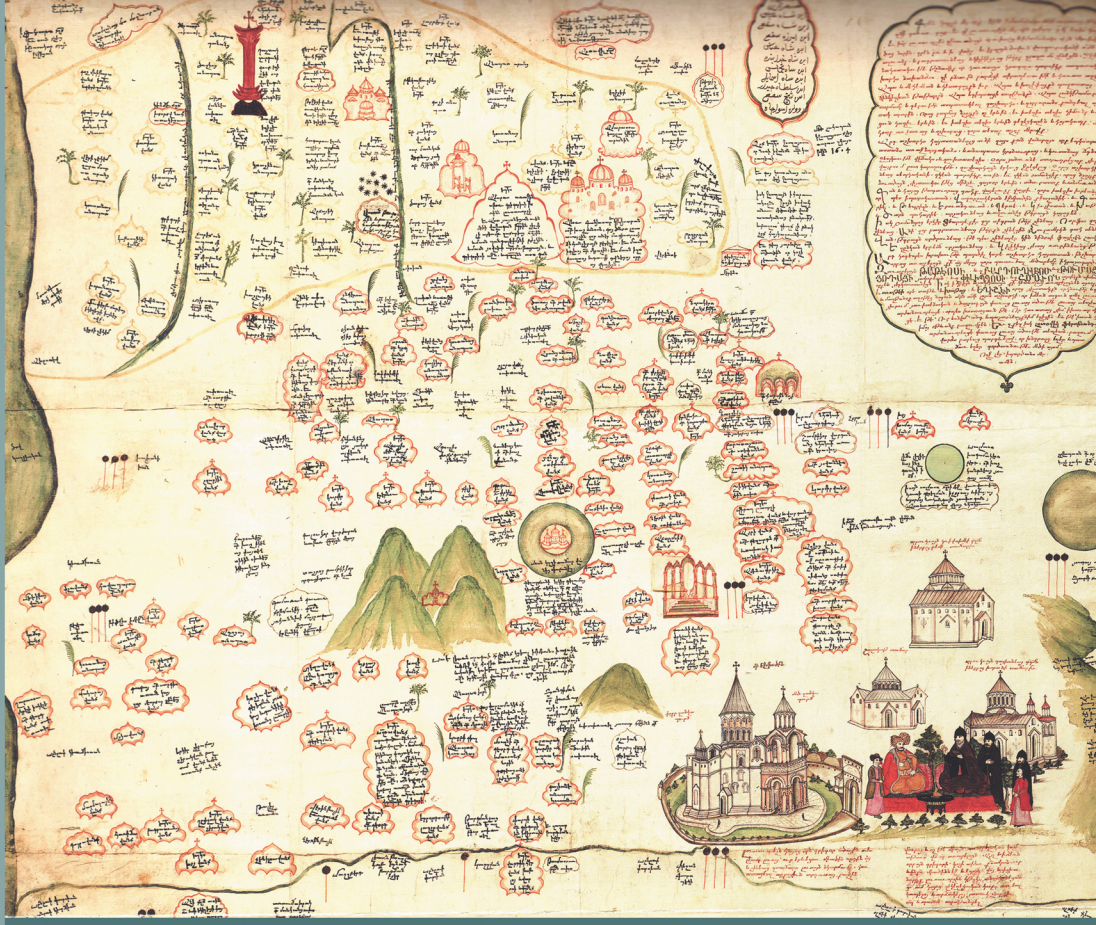

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

4

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, RA
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

PROCEEDINGS OF THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

НАІА-4

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК, РА
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

ТРУДЫ ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

ХАИА-4

YEREVAN
IAE PUBLICATION 2021

ЕРЕВАН
ИЗДАТЕЛЬСТВО ИАЭ 2021

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱԻԱ - 4

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

4

ԵՐԵՒԱՆ
ՀԱԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2021

ՀՏԴ 902:39
ԳՄԴ 63.4+63.5
Հ 720

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Published by decision of the Scientific Council of the Institute of Archaeology and Ethnography, NAS RA

Խմբագրական խորհուրդ
Պավել Ավետիսյան (գլխավոր խմբագիր), Լևոն Աբրահամյան, Ռուբեն Բադալյան, Միհրան Գալստյան, Տորք Դալալյան, Ջուստո Թրաինա, Թեո վան Լինթ, Լորի Խաչատուրեան, Թամար Հայրապետյան, Հարություն Մարության, Համլետ Պետրոսյան, Գագիկ Սարգսյան, Ադամ Սմիթ, Պատրիկ Տօնապետեան, Պիտեր Քաուի

Editorial Board
Pavel Avetisyan (editor-in-chief), Levon Abrahamyan, Ruben Badalyan, Peter Cowe, Tork Dalalyan, Patrick Donabédian, Mihran Galstyan, Tamar Hayrapetyan, Lori Khatchadourian, Theo van Lint, Harutyun Marutyan, Hamlet Petrosyan, Gagik Sargsyan, Adam Smith, Giusto Traina

Համարի խմբագիրներ՝
Սուրեն Հոբոսյան, Հարություն Մարության, Թամար Հայրապետյան, Տորք Դալալյան

Հ 720 Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ – 4 / ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտ. և ազգագր. ինստ.: – Եր., ՀԱԻ հրատ., 2021. – 272 էջ:

ՀԱԻԱ մատենաշարի հերթական՝ 4-րդ հատորն ընդգրկում է Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի և Երևանի պետական համալսարանի հետազոտողների գիտական հոդվածներ, որոնք գրվել են միջգիտակարգային, դաշտային և տեքստաբանական ուսումնասիրությունների հիման վրա, իսկ վերջին բաժնի հոդվածները նվիրված են բանագիտության և ազգագրության պատմությանը:ւ

ՀՏԴ 902:39
ԳՄԴ 63.4+63.5

ISBN 978-9939-886-13-8

© ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ, 2021

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I. ՄԻՋԳԻՏԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 7

Լևոն Աբրահամյան
Թամանյանի ժողտունը. առասպելաբանություն,
գաղափարախոսություն, ճարտարապետություն 8

Արսեն Բոբոխյան
Կաթքար-վիշապաքար. Երվանդ Լալայանից հարյուր տարի անց 20

Լիլիթ Սիմոնյան
Արևելյան Հայաստանի սրբավայրերը 17-րդ դ. վերջին.
ըստ Երեմիա Քյոմյուրճյանի քարտեզի և Թովմա Վանանդեցու
«Բան չափեալ ’ի սրբազան տեղիս աշխարհին հայոց»-ի 36

Տորք Դալալյան
Նվագարանների առաջացումն ու գործառնությունը
ըստ Վարդան Այգեկցու և Հովհաննես Պլուզի հաղորդած ավանդազրույցի 48

II. ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 61

Յակոբ Զոլաքեան
Անտիոքի հայաբնակ շրջաններու տոհմիկ նուագարանները 62

Հարություն Մարության
Արհեստագործական որոշ ավանդույթների վերափոխումը Տավուշում
(ըստ Իջևան և Դիլիջան քաղաքների նյութերի) 75

Արգամ Երանոսյան
Հայոց տոհմածառերի ազգագրական ուսումնասիրություն.
հիշողություն և սերունդների տեսողական խոսույթ 85

Հասմիկ Հարությունյան
Կաթը և կաթնամթերքը հայ ժողովրդական բժշկության մեջ 93

Անժելա Ամիրիանյան
Վայրի բույսերի թթուները Լոռիում և Տավուշում
(ըստ դաշտային ազգագրական նյութերի) 104

Գարեգին Գրիգորյան
Փոխօգնության տարրերը Տավուշի սահմանամերձ գյուղերում 114

Թորգոմ Աղանյան
Մշակութային ավանդույթների պահպանման և մշակութային էկոլոգիայի
խնդիրները ետաղետյան Գյումրիում 123

Գոհար Սրբեփանյան
Բացառապես կրծքով կերակրման վեցամսյակը՝ որպես
մոր և մանկան կյանքի անցումային փուլ 131

Յուլիա Անտոնյան
«Հայաստանում խաչքավորների պակաս չկա».
խաչքավորի ինստիտուտը ժամանակակից Հայաստանում 142

Լուսինե Ղոնջյան
Սևանի ավազանի բանահյուսական և ազգագրական մշակույթի
արդի վիճակը ըստ 2008–2015 թթ. դաշտային դիտարկումների 154

III. ՏԵՔՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 165

Միրանույշ Առաքելյան
Անեծքը և օրհնանքը Ստեփանոս Օրբելյանի
«Պատմութիւն նահանգին Սիսական» երկում 166

Արմեն Ծ. Սարգսյան
Թաղման ժողովրդական ծիսակարգային տարրերի
արտացոլումը հայկական անեկդոտներում 177

Մարինե Խեմչյան
Աստծո միջամտության դրվագը հայ ժողովրդական հեքիաթների սյուժեներում 187

Гоар Меликян
Феминный аспект сказок цикла «Умная дочь крестьянина» 199

IV. ԲԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ 209

Սերգեյ Վարդանյան
Կրոնափոխ համշենահայերի բարբառի և բանահյուսության
ուսումնասիրության պատմությունից 210

Թամար Հայրապետյան
Հովսեփ Օրբելու բանահավաքչական և բանագիտական գործունեությունը 229

Վարդիթեր Մադաթյան
«Ազգ» հասկացությունը հանրային մարմինների շարքում.
«ազգի», ազգակցական կապերի դրսևորումներ Տավուշում (19–20-րդ դդ.) 241

ԱՂՅՈՒՍԱԿՆԵՐ 257

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ 265

II

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գոհար Ստեփանյան, *պ.գ.թ.*
ՀԱԻ

ԲԱՑԱՌԱՊԵՍ ԿՐԾՔՈՎ ԿԵՐԱԿՐՄԱՆ ՎԵՑԱՄՍՅԱԿԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄՈՐ ԵՒ ՄԱՆԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ՓՈՒԼ

Հոդվածը նվիրված է բացառապես կրծքով կերակրման (այսուհետ՝ ԲԿԿ) վեցամսյակին, որը դիտարկվում է որպես անցումային շրջան մոր և մանկան կյանքում: Հետազոտության աղբյուրը Դիմագիրք (Facebook) սոցցանցում գործող՝ մայրիկների ամենատարբեր խմբերն են: Հատկանշական են *հաջողված պատմություն հեշտանիշի* (Hashtag) ներքո հավաքվող մայրերի՝ կրծքով կերակրման (այսուհետ՝ ԿԿ) պատմությունները: Սրանք ԿԿ յուրօրինակ պատմաշարեր են, որոնց ձևակերպումն իսկ՝ որպես *հաջողված պատմություն*, վկայում է ԿԿ ուղու բարդության մասին: Մյուս կողմից, ԿԿ պատմություններում վեցամսյակի առանձնացումը՝ որպես առանձին պատմաշար, խոսում է ԲԿԿ շրջանն իբրև առանձին անցումային փուլ դիտարկելու օգտին: Մայրերի բառամթերքը, որով նրանք ներկայացնում են այս շրջանի հետ կապված իրենց ապրումներն ու փորձառությունը, հուշում է վեցամսյա փուլի և դրա ավարտի ծիսական որոշակի ենթատեքստի մասին: Իր կարևորությամբ և փորձությունների հաղթահարման դժվարությամբ՝ քննարկվող շրջանը ետևում է թողնում վաղ մանկության շրջանի անցումային այլ փուլեր, մասնավորապես՝ քառասունքը և մինչև անգամ հղիության/ներարգանդային կյանքի ինն ամիսները, իսկ ինչ վերաբերում է ծննդյան ակտին, ապա միանգամայն համադրելի է համարվում վերջինիս հետ: Իրականում, այս երկու՝ ներարգանդային և ԿԿ շրջանները, համադրելի են միմյանց հետ՝ նախ և առաջ իբրև մոր և մանկան միասնության փուլեր, և վեցամսյակում մանկատածության առանցքային խնդիրն է դառնում հենց այդ՝ ներարգանդային միասնության ապահովումն արտարգանդային կյանքում:

Հիմնաբառեր՝ բացառապես կրծքով կերակրում, կաթնախառնուրդ, անցումային փուլ, երեխայակենտրոն մանկատածություն, կրծքով կերակրման պատմաշարեր:

Ներածություն

Երեխայի ծնունդից հետո առաջին լուրջ խնդիրներից մեկը, որին բախվում են նորածինն ու մայրը, ԿԿ, ավելի կոնկրետ՝ ԲԿԿ կազմակերպումն է առաջին վեց ամիսների ընթացքում: Բացի այն, որ դա ինքնին դժվար գործընթաց է մոր և մանկան ներքին հարաբերություններում, խնդիրն ավելի է դժվարանում արտաքին *անբարենպաստ գործոնների* պատճառով: Մինչդեռ համաշխարհային ու տեղական առողջապահական կառույցները և, մասնավորապես, Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը (ԱՀԿ) կարևորում են երեխայի՝ ԲԿԿ մինչև վեց ամսական, իսկ ընդհանրապես՝ կրծքով սնուցումը երեխայի կյանքի առաջին երկու տարվա ընթացքում: Չնայած արդեն հանրահայտ այս ցուցումներին, նույն ԱՀԿ տվյալներով՝ աշխարհում ԲԿԿ երեխաների ընդհանուր թիվը 40% չի կազմում[1]: Նման ցածր ցուցանիշն, ի թիվս այլ պատ-

1 WHO, 10 facts on breastfeeding, http://www.who.int/features/factfiles/breastfeeding/en/, (26.04.2017):

ճառների, զգալի չափով հետևանք է ԲԿԿ գործընթացում որոշակի խոչընդոտների և դժվարությունների, որոնք հիմք են տալիս մարդաբանական առումով մոր և մանկան կյանքի այս փուլը դիտարկելու *լիմինալության* կամ *շեմայնության կոնցեպտի* դիրքերից:

Միանգամայն արդարացված համարելով ԿԿ ողջ ընթացքի շեմայնությունը[2]՝ մենք առանձնացնում ենք վեցամայակը՝ իբրև մայր-երեխա կապի խզմանը տանող շրջան: Ընդ որում, եթե նշված հետազոտություններում ԿԿ շրջանն անցումային է դիտարկվում միայն կնոջ դիրքերից՝ նրա՝ որպես մայր կայանալու առումով, մենք լիմինալությունը գործադրելի ենք համարում միաժամանակ մոր և մանկան նկատմամբ: Հետազոտության աղբյուրը Դիմագիրք (Facebook) սոցցանցում մայրիկների գործող խմբերն են, որոնց բնորոշում ենք որպես «*մայրության համալսարաններ*»[3]:

ԿԿ հետ կապված փորձությունները. ավանդական մոտեցումներ, արդի ցուցումներ

Հայ մարդաբանության մեջ ԿԿ հետազոտությունը բաց է առ այսօր: Իմ քննության առարկայի անմիջական կապը կրծքով սնուցման հետ՝ ստիպում է որոշակիորեն անդրադառնալ վերջինիս ավանդական և արդի *պրակտիկա*ներին: Մայրիկների խմբերն այս դիտանկյունից ևս բացառիկ դաշտ են ներկայացնում՝ լինելով ոչ միայն արդի մոտեցումների ու ցուցումների, այլև ավանդական պատկերացումների ու *պրակտիկա*ների ուշագրավ աղբյուր:
Ինչպես կարելի է դատել դիտարկվող խմբերում ծավալվող՝ հաճախ բուռն քննարկումներից, ԿԿ ընթացքի փորձությունների զգալի մասը պայմանավորված է ավանդական մոտեցումների արդիականությամբ, որոնք, որպես կանոն, հակամարտության մեջ են այսօրվա ցուցումների հետ: ԿԿ աջակցող խմբերում ավանդական մոտեցումների նկատմամբ կա քննադատական վերաբերմունք, դրանք հատկանշական կերպով բնորոշվում են որպես *միֆեր*: *Միֆ*երի դիտարկումն, ընդհանուր առմամբ, վեր է հանում մանկատածության արդի մոտեցման *երեխայակենտրոն* բնույթը: Ինչպիսի՞ հաճախականությամբ կերակրել երեխային, ի՞նչ տևողությամբ կերակրել յուրաքանչյուր անգամ, տա՞լ արդյոք ջուր կամ այլ ըմպելիք/ուտելիք վեցամսյա շրջանում, գրկե՞լ թե՞ չգրկել, արձագանքե՞լ թե՞ անտեսել երեխայի ցանկությունները ևն. սրանք են այն հիմնական հարցադրումները, որոնց առնչությամբ լուրջ, հաճախ սկզբունքային հակադրություն է առաջանում նոր մոտեցումներին իրազեկ մոր և նրան շրջապատող սոցիալական միջավայրի միջև՝ սկսած ընտանիքից:

Այսպես, հիշյալ խմբերում քննադատվում է ԿԿ որևէ սահմանափակումը՝ հետևելով արդի առողջապահական ցուցմանը: Ինչպես վկայում են ազգագրական աղբյուրները՝ հայ իրականության մեջ կերակրման հաճախականությունն

2 Հմմտ. Mahon-Daly 2002, 61–76.

3 Հիմնվել եմ մայրիկների մի քանի խմբերի վրա, որոցից կառանձնացնեմ «Կրծքով կերակրելու սենյակ»-ը և «Մեր փոքրիկ»-ը:

ավանդաբար ևս, ըստ էության, որոշվում էր երեխայի ցանկությամբ: «*Երեխան մինչև լաց չլինի՝ մայրը ծիծ չի տա*» ասացվածքը այս մոտեցման վկայությունն է համարվում: Սակայն արդի ցուցման և ավանդական մոտեցման՝ նման համապատասխանությունը միանշանակ չէ: Իրականում, դատելով խնդրի ներկայացման առումով՝ անգամ շատ ժլատ ազգագրական աղբյուրներից, ԿԿ գտնվում էր ընտանեկան վերահսկողության ներքո. որպեսզի մայրը կարողանար արձագանքել երեխայի լացին, պետք է ստանար սկեսուրի (կամ տան ավագ հարսի) թույլտվությունը[4]: Այսինքն՝ կրծքով սնուցումն ավանդական մեծ ընտանիքում դուրս էր միայն մոր և մանկան հարաբերությունների շրջանակից և ենթակա էր կառավարման *դրսից՝ ընտանիք* սոցիալական միջավայրից:

ԿԿ՝ որպես *դրսից* վերահսկվող գործընթացի և հատկապես դրա *ռեժիմավորման* մեջ՝ իր որոշակի ներդրումն ունեցավ խորհրդային շրջանը, երբ ընտանեկան նորմերով խնդրի կառավարման նախկին ավանդույթին միացավ նաև պետական մակարդակով կանոնակարգումը[5]: *Միֆ* բնորոշվող սահմանափակումների զգալի մասը հենց այդ շրջանի ծնունդ են: Ռեժիմով կերակրումը, կաթնախառնուրդների նկատմամբ դրական վերաբերմունքը, գիշերային կերակրումների բացառումը, հավելյալ սննդի վաղ ներմուծումը, երեխայի ցանկություններին չարձագանքելու ցուցումը ևն՝ խորհրդային երկրի սոցիալ-քաղաքական զարգացումների անմիջական հետևանքներն էին:

Առաջ քաշելով կանանց ազատագրման և վարձատրվող աշխատանքի մեջ ներգրավման հարցը՝ բոլշևիկներն առաջարկում էին նույնիսկ նորածինների խնամքի մեծ մասը հանձնել հանրային հաստատություններին[6]: Արդյունքում՝ ստեղծվեց, մասնավորապես, մսուրների լայն ցանց, որոնցում օրական 9–11 ժամ անցկացնող երկու ամսականից մինչև երեք տարեկան երեխաներն ուղղակիորեն «դատապարտված» էին խիստ ռեժիմավորված ԿԿ: Խնդիրները շատացան Հայրենական պատերազմի և ետպատերազմական տարիներին, երբ կինն էր երկրի հիմնական աշխատուժը, և երեխայի խնամքի վերոհիշյալ *ապանդարդ*ները սոցիալական անհրաժեշտություն էին: 1950-ականներից սկսած՝ այս ամենին միացավ նաև կաթնախառնուրդների զանգվածային արտադրությունը ԽՍՀՄ-ում[7]:

Այսօր էլ արդիական սահմանափակումները ԿԿ հաճախականության (երեխան նվազագույնը 3 ժամ ընդմիջումով պետք է ուտի), յուրաքանչյուր կերակրման տևողության (համարվում է, որ 20 րոպեն կերակրման ընդունելի ժա-

4 Լալայան 1983, 175:

5 Հարկ է նշել, որ ԿԿ կանոնակարգման ցուցումները ձևակերպված են դեռ նախախորհրդային շրջանի հայկական առողջապահական պարբերականներում, որոնք, սակայն, գործնականում որոշակի ազդեցություն չէին ունեցել ավանդական պրակտիկաների վրա [տես Տիգրանեանց 1881, 155]:

6 Goldman 1993,10–12.

7 Рюхова 2018. Մանկան խնամքի և կերակրման խորհրդային պրակտիկաներին այստեղ մանրամասն անդրադառնալ չենք կարող. մտադիր ենք առանձին հետազոտություն նվիրել դրանց:

մանակն է, սա նույնիսկ շատ մանկաբույժներ են այսօր խորհուրդ տալիս) մեջ, կաթնախառնուրդներին՝ կրծքի կաթին համարյա թե հավասարազոր արժեքներ վերագրելը՝ խորհրդային *ապանդարպ*ների արձագանքներն են: Հանրության մեջ շատ ընդունված և մայրերի խմբերում բազմիցս քննադատվող «*քեզ սոսկա ա դարձել*» պատկերավոր արտահայտությունը այդ արձագանքների անմիջական վկայությունն է: Նման մոտեցումը հիմնված է արդեն երեխայի կյանքի առաջին վեց ամիսների ընթացքում նրան որոշակի կանոնակարգված ռեժիմի վարժեցնելու սկզբունքի վրա՝ այդպիսով նաև որոշ որակներ (համբերատարություն, ինքնուրույնություն) նրա մեջ ներդնելու նպատակով:

Ըստ ազգագրական աղբյուրների՝ նման որակների դաստիարակությունն ավանդաբար ընդունված էր շատ ավելի վաղ սկսել՝ ծնունդից անմիջապես հետո, ինչի վկայությունը երեխայի կյանքի առաջին մեկ[8], իսկ երբեմն՝ առաջին երեք օրը[9] գործող ԿԿ արգելքն է: Նկատենք, որ այս արգելքը գրեթե *ունիվերսալ* բնույթ է ունեցել և պայմանավորված է եղել մայրական նախնական կաթի՝ *խեժ*ի նկատմամբ ամենատարբեր մշակույթներում գոյություն ունեցող որոշակի պատկերացմամբ՝ ծնունդկանի՝ անմաքուր լինելու հետ կապված[10]: Մեր ազգագրական աղբյուրները չեն խոսում այս մասին, բայց բացատրում են այս արգելքը՝ երեխային համբերատար դարձնելու միտումով: Հաշվի առնելով ամենատարբեր մշակույթներում արգելքի տարածվածությունը՝ ըստ ամենայնի, մայրական *խեժ*ի նկատմամբ նույն պատկերացումը պետք է գործած լիներ նաև մեր մշակութային միջավայրում, որն ավելի ուշ ստացել է դաստիարակչական միջոցի իմաստ:

Ավանդական այս մոտեցումներում, այդպիսով, առաջնային է համարվում բուն ԿԿ դուրս մի որևէ գործոն՝ լինի դա պատկերացումը մայրական խեժի մասին, թե որոշակի որակի դաստիարակությունը մարդու կյանքի առաջին իսկ օրվանից: Ժամանակակից մոտեցումը կարևորում է ինքնին ԿԿ՝ իբրև երեխայի առողջության և նրա առավելագույնս հարմարավետ զգալու անփոխարինելի գրավական: Ըստ այդմ, մայրական *խեժ*ը համարվում է իդեալական սնունդ նորածնի համար և ցուցվում է նրա առաջին մոտեցումը մայրական կրծքին հնարավորինս շուտ՝ ծնունդից հետո 30 րոպեից մինչև առավելագույնը երկու ժամվա ընթացքում:

Վեցամյակում ԿԿ բացառիկության առումով ևս ունենք նկատելի տարաձայնություններ նախկին մոտեցումների հետ: Մասնավորապես, ավանդաբար ընդունված պրակտիկա էր կրծքի կաթի կամ հում կաթի սերի մեջ փշրած փշատ, ինչպես նաև կովի կաթ տալը[11]: Իսկ իբրև քնաբեր միջոց նորածնին կակաչի սերմեր տալու մեծ տարածում ունեցող սովորույթը վկայում է երեխայի խնամքի մեջ խնամողի շահերին առաջնայնություն տալու մասին:

8 Լալայեան 1898, 88:

9 Լալայան 2004,149:

10 Hogan 2008,145.

11 Зелинский 1882, 14; Լալայեան 1904, 141:

Վեցամսյա շրջանն իբրև անցումային փուլ մոր և մանկան կյանքում

ԿԿ հետ կապված բարդություններն ուղեկցել են մարդկությանը մշտապես: Սրա վկայությունը՝ ամենատարբեր մշակույթներում կրծքի կաթն ապահովելուն ուղղված ժողովրդական միջոցառումներն են: Վերջիններիս գոյությունը հայկական մշակույթում ևս վկայում է *լակտացիայի* հետ կապված խնդիրների մասին: Միջոցառումները գործում էին հավատալիքային դաշտում, ինչը կարող է վկայել այն մասին, որ լակտացիան համարվում էր ոչ թե զուտ կանացի ֆիզիոլոգիայով պայմանավորված բնական գործընթաց, այլ գերբնական ուժերի վերահսկողության ներքո գտնվող երևույթ:

Գրեթե ամենուր կային հատուկ սրբավայրեր, որոնց՝ մայրական կաթն ավելացնելու զորություն էր վերագրվում: Դրանք հիմնականում *Կաթնաղբյուր* անունով աղբյուրներ են և *Ծծաքար* կոչվող հատուկ սուրբ քարեր, դեպի որոնց կերակրող մայրերը ուխտագնացություններ կամ սովորական այցելություններ էին անում[12]:

Այսօր կիրառվող միջոցառումները պրակտիկ հիմք ունեն. մայրերի խմբերում տրվող գլխավոր խորհուրդը հիմնվում է առողջապահական ցուցման վրա՝ հնարավորինս շատ երեխային կրծքով կերակրել՝ որպես, թերևս, միակ խթանիչ միջոց: Սակայն, սրա հետ մեկտեղ, *միստիկության* ինչ-որ տարր շարունակում է պահպանվել: Հաճախ՝ անսահմանափակ կերակրելու խորհուրդը լրացվում է հավատի կարևորմամբ. հավատալ, որ կաթ լինելու է, հավատալ վերերկրյա ուժերին, սեփական ուժերին, աղոթել:

Երեխայի կյանքի առաջին վեց ամսվա ընթացքում, երբ նրա միակ սնունդը մայրական կաթն է, հիմնական փորձությունը՝ մոր կողմից բավարար կաթ ապահովելու, իսկ երեխայի կողմից՝ բավարար և ճիշտ ձևով մայրական կաթից օգտվելու միջոցով աճ ապահովելն է: Սրան հասնելը պահանջում է որոշակի հմտություններ ինչպես մոր (ճիշտ մոտեցնել երեխային կրծքին, կերակրել առանց որևէ սահմանափակման, ևն), այնպես էլ մանկան (ճիշտ վերցնել մայրական կուրծքը, բավարար ուժ գործադրել կաթ ստանալու համար, ուտել բավարար հաճախականությամբ՝ *լակտացիան* խթանելու համար, ևն) կողմից: Երեխայի պարագայում՝ այս հմտությունների յուրացումն էլ, ըստ էության, դառնում է այն ցուցիչը, որ տարբերում է ԿԿ երեխաներին շշով կերակրվողներից. եթե վերջիններիս սնվելու վարքին հատուկ է *պասիվ* դերակատարումը՝ իբրև միայն սպառողներ, ապա ԿԿ երեխաներն ակտիվորեն ներգրավված են սնուցման ողջ ցիկլի մեջ՝ ներառյալ *լակտացիայի* խթանումն ու կաթնարտադրումը, սպառումը, յուրացումը[13]:

12 Կարնան հակառակ խնդիրը՝ կաթի գերքանակը, որի դեպքում կիրառվող միջոցառումները դուրս էին հավատալիքային դաշտից, տես Լալայան 2004, 149:

13 Կամ, ինչպես Է. Բարթլեթն է նշում՝ հղելով Պ. Վան Էստերիկի աշխատանքին [Van Esterik 1989]. …ԿԿ երեխաները ակտիվորեն ներգրավված են իրենց կաթի սպառման և արտադրման մեջ, մինչ շշով կերակրվողները, ծնունդից սկսած, սովորում են լինել պասիվ սպառողներ» [Bartlett 2010, 226]:

Մայրերը հաճախ հենց այդպես էլ ընկալում են ԿԿ՝ որպես սովորելու մի բան: Սակայն այս գլխավոր փորձությանը հաճախ միանում է շրջապատի, մասնավորապես՝ ընտանիքի անդամների դիմադրությունը հաղթահարելը, որոնք, որպես կանոն, երեխայի ամեն մի լաց, քնի և քաշի հետ կապված խնդիր բացատրում են մոր կաթի անբավարարությամբ: ԲԿԿ ընթացքի չկայանալու մեջ այս գործոնը ամենածանրակշիռներից է՝ ըստ մայրերի քննարկումների: Այս է պատճառը, որ վեցամսյա շեմի հաղթահարումը իրադարձություն է դառնում ԿԿ խրախուսող խմբերում:

«ԿԿ սենյակ» խմբում նույնիսկ գործում է ԿԿ պատմություն/success story *հեշտանիշ*, որի ներքո հավաքվում են ինչպես վեցամսյակի, այնպես էլ ԿԿ ավարտի մասին մայրերի և նրանց երեխաների պատմությունները: Դրանցում վեցամսյակի ներկայանալն իբրև առանձին պատմաշար ևս վկայում է հօգուտ ԲԿԿ շրջանը որպես ինքնուրույն անցումային փուլ դիտարկելուն:

Առհասարակ, մայրիկների բառամթերքը հուշում է վեցամսյա փուլի և նրա ավարտի ծիսական որոշակի ենթատեքստի մասին: Այսպես, ԿԿ-ն ընդհանրապես, և վեցամսյակում՝ մասնավորապես, բնորոշվում է որպես *ճամփորդություն*[14]: Ճանապարհի *սիմվոլիկան* սերտորեն կապված է անցումային ծեսերի հետ, որոնց համար առանցքային է ճանապարհվելն այն աշխարհ՝ *մեռնելը* և *վերադարձ/վերածնունդը*՝ նոր կարգավիճակով[15]: Նկատի ունենանք, որ որոշակի հավատալիքային ընկալումներով՝ ծննդկանի ու նորածնի *ճամփորդությունը* սկսվել է դեռ հղիության/ներարգանդային կյանքի սկզբից: Ծնունդից հետո էլ շարունակվում է նրանց ճանապարհը՝ որպես իրենց նախորդ կյանքից առանձնացած, բայց նոր կյանքին դեռևս ամբողջապես չհամարկված անձանց:

Վեցամսյա շրջանում նման ծիսական առանձնացումն ունի նաև գործնական հիմք. բացառապես մոր ներկայությամբ կամ նրա գրկում ընթացող քնով ընդմիջվող ԿԿ շատ դեպքերում կարող է դառնալ գրեթե 24-ժամյա գործընթաց առանձնացված տարածքում, որպիսին մոր և մանկան սենյակն է: Սա նշանակում է մայր-նորածին զույգի անջատում սոցիալական միջավայրերից և դառնում է հավասարարժեք առժամանակ *դեգերմանը* ոչ-սովորական հարթությունում: Մոր և մանկան՝ ընտանիքի մյուս անդամներից առանձնանալն ավելի է ընդգծվում այն բոլոր դեպքերում, երբ նրանք, ԲԿԿ իրենց որոշմամբ, դեմհանդիման են կանգնում ընտանիքի մյուս անդամներին: Հատկանշական են նաև ԲԿԿ-*ճամփորդության* բնորոշումները. *ամենապարտադիր վեց ամիսներ*, *առաջին կարևորագույն փուլ*, *դժվար ճանապարհ*, որի ավարտը *կարևոր հաղթանակ* է, *պարտվով դուրս գալ*, անգամ՝ *թեզի պաշտպանություն*: Հատկանշական է նաև *պարերազմ* բնութագրումը, որը յուրովի ընդգծում է վեցամսյա շրջանի անսովորությունը՝ *էքստրեմալ*ությունը:

14 Մի մայրիկ իր խոսքում առանձնացնում է վեցամսյա ճամփորդությունը հավելյալ սննդով ԿԿ ճամփորդությունից. «*Մենք էլ դարձանք 6 ամսական, պատրաստվում եմ նոր ճամփորդության բալիկիս հետ, սկսում ենք հավելյալը*»:

15 Седакова 2009, 358.

Ուշագրավ է, որ իր կարևորությամբ և փորձությունների հաղթահարման դժվարությամբ՝ քննարկվող շրջանը ետևում է թողնում վաղ մանկության շրջանի անցումային այլ փուլեր՝ մասնավորապես քառասունքը և մինչև անգամ հղիության/ներարգանդային կյանքի ինն ամիսները, իսկ ինչ վերաբերում է ծննդյան ակտին, ապա միանգամայն համադրելի է համարվում վերջինիս հետ: Այս է պատճառը, որ վեցամսյա շրջանի հաջող հաղթահարումը մայրերից շատերի մեջ առաջ է բերում հպարտության, կայացման այն նույն զգացումները, ինչ որ երեխայի ծնունդը:

Իրականում այս երկու՝ ներարգանդային և կրծքով կերակրման շրջանները համադրելի են միմյանց՝ նախ և առաջ իբրև մոր և մանկան միասնության, մեկ ամբողջություն ներկայացնելու շրջաններ: Ներարգանդային շրջանում երկու մարմինների միասնությունը երեխայի ծնունդից հետո շարունակվում է ԿԿ միջոցով: Ընդ որում, դա մեկ միասնական ամբողջություն է, որ բացառում է անգամ հոր ներկայությունը (հմմտ. ԿԿ և *սեքսուալ*ություն անհամատեղելիությունը, *սեքսուալ*ության օբյեկտ կրծքի վերածումը *ֆունկցիոնալ* օբյեկտի[16]): Այս առումով, մոտենում ենք Լևոն Աբրահամյանի առաջ քաշած՝ նախնական *էդիպյան կոմպլեքսի* մասին գաղափարին՝ իր *նախաֆրեյդյան* դրսևորմամբ, ըստ որի՝ մայր-երեխա/տղա միասնությունը դիտարկվում է ոչ թե *սեքսուալ*ության (տղան մոր մեջ սեռական *պարտնյոր* է փնտրում), այլ ծնողների միասնական ամբողջությունը խախտած մայր-տղա զույգի դիրքերից (հմմտ. սեռական կապի արգելքը քառասունքի շրջանում)[17]:

Հատկանշական է, որ մայրերի քննարկումներում՝ հղիանալու ու երեխայի ծննդյան հետ միասին մայր դառնալու պայման է համարվում ԿԿ-ը: Այս երկու փուլերի համանմանությունը խոսում է նաև այն մասին, որ ետծննդյան փուլում այսօր կարևորվում է հենց այդ՝ ներարգանդային միասնության շարունակականության ապահովումը, ինչն էլ դառնում է գլխավոր փորձություն: Փաստորեն, ականատես ենք փորձություններով ընթացող անցումային նոր փուլի կայացմանը, որի ավարտը դեռևս չի ստացել հստակ ծիսական ձևակերպում: Որպես կանոն, այն դառնում է ուտեստի առաջին ներմուծումը *դրսից*, որ տանում է մոր և մանկան միասնական կապի աստիճանական նվազմանն ու մանկան համարկմանը մարդկանց աշխարհին: Այնուամենայնիվ, որոշակի ծիսական կազմակերպում արդեն իսկ գծագրվում է: Անցումային այս փուլի ավարտը հիմնականում սովորական ամսադարձ է՝ ծննդյան տոների *մոդել*ով: Դատելով մայրիկների խմբերի նյութերից՝ իրադարձություն է դառնում հենց այս՝ համացանցային հարթակում սեփական վեցամսյա պատմության ներկայացումը, օրվա լուսանկարներով կիսվելն ու պատասխան շնորհավորական մեկնաբանություններ ստանալը: Վերջիններից որոշներում հատկապես հստակորեն է արտահայտվում ԲԿԿ և հավելյալ սնուցման փուլերի տարանջատումը. *...շնորհավորում եմ առաջին լեվելը բարեհաջող անցնելու համար*»:

16 Campo 2010, 51–63.

17 Абрамян 2005, 154–155.

Ամփոփում

ԲԿԿ վեցամյակն, այսպիսով, այսօր իմաստավորվում է որպես անցումային փուլ՝ ԿԿ իբրև միակ ճանապարհ ընտրած մոր և մանկան կյանքում: Որպես այդպիսին, վերջինիս նվիրագործական հենքի օգտին է խոսում նաև նրա ձայնակցումը անցումային այլ ծեսերի հետ: Այսպես, ուշագրավ է *հաջողված մի պատմություն*, որում վեցամյակի ավարտին է զուգադիպեցվում երեխայի մկրտության ծեսը: Կոնկրետ այս դեպքում հաջողությամբ միավորվել են երկու անցումային ծեսեր՝ նվիրագործման և մկրտության, ինչը միանգամայն տրամաբանական է, եթե հաշվի առնենք այդ երկու ծիսական համակարգերի՝ ընդհանրական առասպելաբանական այուժեի վրա խարսխված լինելու հանգամանքը[18]: Պատմությունը բացառիկ է նաև նրանով, որ փաստորեն երեխայի առաջին հավելյալը դարձել է նշխարը:

Բայց առավել հետաքրքրական է, որ ավանդաբար ևս եղել է վեցամյակի ինչ-որ անցումային ընկալում. սրա վկայությունը Ա. Ահարոնյանի այն տեղեկությունն է Սուրմալուից, թե «*առաջին վեցամյակում տղայի և աղջկա զգեստի մեջ առանձին տարբերություն չէ նկատվում*»[19], ինչը խոսում է այն մասին, որ մարդկանց աշխարհի մեջ նորածնի նորամուտի գործընթացում կարևորագույն՝ սեռային տարբերակման համար ևս անցումային է համարվել առաջին վեցամյակը:

Վեցամյակում մանկատածության առանցքային խնդիրն է դառնում՝ մոր և մանկան ներարգանդային միասնության ապահովումը: Այս առումով, կարելի է ասել, որ վաղ մանկության ներկա հետազոտությունը հաստատում է մանկությունը որպես արտաքին արգանդ դիտարկելու մարդաբանական մոտեցումը[20]՝ բայց ոչ միայն փոխաբերական, այլև ամենաուղիղ իմաստով: Նման մոտեցումը տարբերվում է մանկատածության նախորդ՝ խորհրդային և նախախորհրդային փուլերում ընդունված մոտեցումներից, որոնցում առաջնային էր մոր և մանկան անջատումը միմյանցից հնարավորինս կարճ ժամանակահատվածում:

Մեր օրերում մանկատածության արդի մոտեցման այս տարբերությունը հաճախ սերունդների միջև կոնֆլիկտային իրավիճակների գլխավոր պատճառ է դառնում, ինչն ավելի է բարդացնում դժվարին այս փուլի հաղթահարումը: Մայրերից մեկի՝ «*ես հաղթեցի աշխարհին, ու աշխարհը վերջ տվեց ուղեղս բռնաբարելուն*» միտքը լավագույնս բնորոշում է վեցամյակի անցումային ողջ իմաստը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ 1948; 1982
Ահարոնեան Ա. Ա., Հոо կինը // Երկերի ժողովածու, հ. Գ, Պոսթըն, Հայրենիք տպարան, 1948, 23–153, վերահրատարակեց «Արմէն» հրատարակչական մարմինը, Թեհրան, 1982:

18 Абрамян 1993, 165–179.

19 Ահարոնեան 1948, 23–153; 1982, 60:

20 Lancy 2012, 1–16.

ԼԱԼԱՅԵԱՆ 1904
Լալայեան Ե.Ա., Օրդուբադի կամ Վերին Ազուլիսի ոստիկանական շրջան և կամ Գողթն // ԱՀ, 1904, №12, 109–174:

ԼԱԼԱՅԱՆ 1983
Լալայան Ե.Ա., Երկեր, հ. 1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1983, 457 էջ:

ԼԱԼԱՅԱՆ 2004
Լալայան Ե.Ա., Երկեր, հ. 3, Երևան, «Գիտություն», 2004, 384 էջ:

ՏԻԳՐԱՆԵԱՆՑ 1881
Տիգրանեանց Լ., Խնամատարութիւն նորածին մանկանց // Առողջապահական թերթ, 1881, №5, 141–169:

АБРАМЯН 1993
Абрамян Л. А., Христос как змееборец: церковная традиция и память художника // Мифологические представления в народном творчестве (редакторы–составители П. Гамзатова, О. Пашина), Москва, Российский институт искусствознания, 1993, 165–179.

АБРАМЯН 2005
Абрамян Л. А., Беседы у дерева, Москва, “Языки славянской культуры”, 2005, 272 с.

ЗЕЛИНСКІЙ 1882
Зелинский С. П., Этнографические очерки из быта армян-переселенцев из Персии, живущих в Нахичеванском уезде Эриванской губернии // СМОМПК, вып. 2, Тифлис, Издание Управления Кавказского Округа, 1882, 1–98.

РЮХОВА 2018
Рюхова И., История грудного вскармливания в России // http://am-am.info/istori-ya-grudnogo-vskarmlivaniya-v-rossii/ [29.05.2018].

СЕДАКОВА 2009
Седакова И. А., Путь // Славянские древности, т. 4, Москва, Международные отношения, 2009, 356–360.

BARTLETT 2010
Bartlett A., “Breastfeeding and Time: In Search of Language for Pleasure and Agency” in Giving Breast Milk // Body Ethics & Contemporary Breastfeeding Practicies (ed. R. Shaw & A. Bartlett), Toronto, Canada Demeter Press, 2010, 222–235.

CAMPO 2010
Campo M., “The Lactating Body & Conflicting Ideals of Sexuality, Motherhood & Self” in Giving Breast Milk // Body Ethics & Contemporary Breastfeeding Practicies (ed. R. Shaw & A. Bartlett), Toronto, Canada Demeter Press, 2010, 51–63.

GOLDMAN 1993
Goldman W. Z., Women, the State & Revolution. Soviet Family Policy & Social Life 1917–1936, Cambridge University Press, 1993.

HOGAN 2008
Hogan S., Breasts & the Beestings: Rethinking Breast-Feeding Practices, Maternity Rituals, & Maternal Attachment in Britain & Ireland // Journal of International Women’s Studies, 2008, №10 (2), 141–160:

LANCY 2012
Lancy D., Why Anthropology of Childhood? A Brief History of an Emerging Discipline // AnthropoChildren, №1, 2012, Lancy: http://popups.ulg.ac.be/AnthropoChildren/document.php?id=918, 1–16.

MAHON-DALY, ANDREWS 2002
Mahon-Daly P., Andrews G., Liminality and Breastfeeding: Women Negotiating Space and Two Bodies // Health & Place, №8, 2002, 61–76.

VAN ESTERIK 1989
Van Esterik P., Beyond the Breast–bottle Controversy, Rutgers University Press, 1989.

Էլեկտրոնային հղումներ

WHO, 10 facts on breastfeeding, http://www.who.int/features/factfiles/breastfeeding/en/, (26.04.2017):

Гоар Юриевна Степанян, *к.и.н.*
Институт археологии и этнографии

ШЕСТИМЕСЯЧНЫЙ ПЕРИОД ИСКЛЮЧИТЕЛЬНО ГРУДНОГО ВСКАРМЛИВАНИЯ КАК ПЕРЕХОДНЫЙ ЭТАП В ЖИЗНИ МАТЕРИ И МЛАДЕНЦА

Ключевые слова: исключительно грудное вскармливание, молочная смесь, переходный этап, уход за детьми, ориентированный на ребенка, нарративы грудного вскармливания.

Исследование посвящено первому шестимесячному периоду исключительно грудного вскармливания, который мы рассматриваем как переходный период в жизни матери и ребенка. Источником исследования являются разные группы матерей, действующие в социальных медиа и, в частности, в фейсбуке, которые мы называем университетами материнства. Примечательно, что матери этих групп представляют грудное вскармливание вообще и исключительно грудное вскармливание, в частности, как путешествие: символика дороги/путешествия тесно связана с переходными обрядами, которые осмысляются как путешествие в иной мир (смерть и возвращение), возрождение в новом статусе. Интересны также характеристики этого путешествия как «самые важные шесть месяцев», «первый важный этап», «самый трудный путь», конец которого – «важная победа». Встречается и определение «войны», которое по-своему подчеркивает лиминальность/экстремальность шестимесячного периода. Рассматриваемый период по своей важности и трудностям преодоления испытаний часто за собой оставляет другие переходные периоды раннего детства, в частности, сорокадневный период и даже девять месяцев беременности, что же касается акта рождения, то он является вполне сопоставимым с последним. Вот почему успешное преодоление шестимесячного периода приносит матерям те же чувства удовлетворения и гордости, что и успешное завершение беременности и рождение ребенка. Фактически, эти два периода сопоставимы друг с другом в первую очередь как фазы единства матери и ребенка. Основной проблемой ухода за детьми в течение шести месяцев становится обеспечение пренатальной (или очень близкой ей) ситуации единства матери и ребенка в постнатальной жизни, прежде всего путем кормления ребенка матерью (материнское молоко). Такой подход приводит к уходу за детьми, ориентированному на ребенка, что бросает вызов предыдущим принципам, действующим и ныне в этой сфере.

Dr. ***Gohar Y. Stepanyan***
Institute of Archaeology and Ethnography

THE SIX MONTHS' PERIOD OF EXCLUSIVE BREASTFEEDING AS A TRANSITIONAL PHASE IN THE LIFE OF MOTHER AND INFANT

Keywords: exclusive breastfeeding, formula-milk, transitional period, child-centered care, breastfeeding narratives.

The current research is dedicated to the first six months of exclusive breastfeeding, which I consider as a transitional or liminal period in the life of the mother and child. The sources of this research are various mothers' groups on social media, particularly in Facebook, which I define as *universities of motherhood.* It is remarkable that mothers in these groups represent breastfeeding in general and exclusive breastfeeding in particular as a journey: the symbolism of path/journey is closely linked with the rites of passage, for which the journey to *the other world* (death) and returning (re-birth) with a new status is a crucial aspect. Mothers' characterizations of this journey are also interesting, e.g. "the most responsible six months," "the first most important phase," "a difficult road" the end of which is "an important victory," "completing the task with honor". There is also a version of "war" for exclusive breastfeeding journey, which emphasizes the unusualness/extremeness of this period. Interestingly, in terms of discussing the importance and overcoming the hardships, this first six-month phase of exclusive breastfeeding leaves behind other transitional periods of early childhood, particularly first forty day period and even nine months of pregnancy, while the birth act is quite comparable with this six-months phase. This is the reason why the successful completion of the six-month period leaves many mothers with the same sense of content and pride as in case of successful end of pregnancy, i.e. childbirth. In fact these two phases, i.e. pregnancy and exclusive breastfeeding period, are comparable with each other first and foremost as periods of mother and child unity. The key issue of the discussed postnatal period becomes the maintaining of mother and child unity state as in prenatal period mainly through feeding the infant exclusively by mother (with mother's milk). This principle leads to infant-centered childcare which fundamentally challenges the older approaches still practiced in this field.

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

Աբրահամյան Լևոն Հմայակի

ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Արդիականության ազգաբանության բաժնի վարիչ

Աղանյան Թորգոմ Գրիգորի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Ազգագրության բաժնի գիտաշխատող

Ամիրխանյան Անժելա Վազգենի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Ազգագրության բաժնի գիտաշխատող

Անտոնյան Յուլիա Յուրիի

պատմական գիտությունների թեկնածու, Երևանի պետական համալսարանի Մշակութաբանության ամբիոնի դոցենտ

Առաքելյան Սիրանույշ Շաքարի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեքստաբանության բաժնի գիտաշխատող

Բորոխյան Արսեն Ալեքսանդրի

պատմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի փոխտնօրեն

Գրիգորյան Գարեգին Ավագի

Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Ազգագրության բաժնի ավագ լաբորանտ

Դալալյան Տորք Սամվելի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի վարիչ

Երանոսյան Արգամ Ալեքսանի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Արդիականության ազգաբանության բաժնի գիտաշխատող

Խեմչյան Մարինե Հայկի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի ավագ գիտաշխատող

Հայրապետյան Թամար Լազարի

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեքստաբանության բաժնի վարիչ

Հարությունյան Հասմիկ Թելմանի

Երևանի պետական համալսարանի Հնագիտության և ազգաբանության ամբիոնի դասախոս, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Ազգագրության բաժնի գիտաշխատող

Ղոեցյան Լուսինե Խաչատուրի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի գիտաշխատող

Մաղաթյան Վարդիթեր Օնիկի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Ազգագրության բաժնի ավագ լաբորանտ

Մարության Հարություն Տիրանի

պատմական գիտությունների դոկտոր,
ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և *ազգագրության ինստիտուտի Արդիականության ազգաբանության բաժնի գլխավոր գիտաշխատող, Հայոց Ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի տնօրեն*

Մելիքյան Գոհար Էդուարդի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեքստաբանության բաժնի ավագ գիտաշխատող

Զոլաքեան Յակոբ Մարտայի

պատմական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի գլխավոր գիտաշխատող

Սարգսյան Արմեն Շավարշի

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի առաջատար գիտաշխատող

Սիմոնյան Լիլիթ Դիմիտրիի

պատմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արխիվի վարիչ

Ստեփանյան Գոհար Յուրիի

պատմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Արդիականության ազգաբանության բաժնի ավագ գիտաշխատող

Վարդանյան Սերգեյ Գագիկի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի գիտաշխատող

СОДЕРЖАНИЕ

I. МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ 7

Л. А. Абрамян
Народный дом Таманяна: мифология, идеология, архитектура 8

А. А. Бобохян
Каткар-вишапакар: спустя сто лет после Ерванда Лалаяна 20

Л. Д. Симонян
Святилища Восточной Армении в конце 17-го в.
по карте Еремии Кёмюрчяна и поэме Товмы Ванандеци
«Поэтическое слово о святых местах земли армянской» 36

Т. С. Далалян
Происхождение и использование музыкальных
инструментов согласно легенде, переданной
Варданом Айгекци и Ованесом Плузом 48

II. ПОЛЕВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ 61

А. М. Чолакян
Народные музыкальные инструменты армянонаселенных районов Антиоха 62

А. Т. Марутян
Трансформация некоторых традиций ремесленничества
в Тавуше (по материалам городов Иджеван и Дилижан) 75

А. А. Ераносян
Этнографическое исследование армянских генеалогических древ:
память и визуальный дискурс поколений 85

А. Т. Арутюнян
Молоко и молочные продукты в народной медицине армян 93

А. В. Амирханян
Традиция изготовления маринадов и солений
из диких трав в областях Лори и Тавуш
(по материалам этнографических полевых исследований) 104

Г. А. Григорян
Элементы взаимопомощи в тавушских пограничных селах 114

Т. Г. Аганян
Проблемы сохранения культурных традиций и вопросы
культурной экологии в Гюмри после землетрясения 123

Г. Ю. Степанян
Шестимесячный период исключительно грудного вскармливания
как переходный этап в жизни матери и младенца 131

Ю. Ю. Антонян
«Недостатка в хачкаворах в Армении нет»:
институт хачкавора в современной Армении 142

Л. Х. Креджян
Современное состояние фольклорно-этнографической
культуры бассейна озера Севан (согласно полевым наблюдениям за 2008–2015 гг.) 154

III. ТЕКСТОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ 165

С. Ш. Аракелян
Проклятия и благословения в труде
Степаноса Орбеляна «История области Сисакан» 166

А. Ш. Саркисян
Отражение элементов народного похоронного обряда
в армянских анекдотах 177

М. А. Хемчян
Эпизод вмешательства Бога в сюжетах армянских народных сказок 187

Г. Э. Меликян
Феминный аспект сказок цикла «Умная дочь крестьянина» 199

IV. ИСТОРИЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ И ЭТНОГРАФИИ 209

С. Г. Варданян
Из истории исследования диалекта и фольклора
исламизированных амшенских армян 210

Т. Л. Айрапетян
Деятельность Иосифа Орбели в сфере собирания и исследования фольклора 229

В. О. Мадатян
Понятие «азг» в ряду социальных институтов:
проявления «азга», родственных связей в Тавуше (19–20 вв.) 241

ТАБЛИЦЫ 257

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ 265

CONTENTS

I. INTER-DISCIPLINARY STUDIES 7

L. H. Abrahamian
Tamanyan's People's House: Mythology, Ideology, and Architecture 8

A. A. Bobokhyan
Katkar-Vishapakar: One Hundred Years after Yervand Lalayan 20

L. D. Simonyan
Sanctuaries of Eastern Armenia at the End of the 17th Century According to the Map by Yeremia Kyomyurchian and Tovma Vanandetsi's "A Poetry on the Sacral Sites of the Land of Armenians" 36

T. S. Dalalyan
Origin and Use of Musical Instruments According to the Legend Transmitted by Vardan Aygektsi and Hovhannes Pluz 48

II. FIELDWORK STUDIES 61

H. M. Tcholakian
The Traditional Musical Instruments of Armenian-Populated Areas of Antioch Region 62

H. T. Marutyan
Transformation of Several Traditions of Artisanship in Tavush (Based on the Data From Ijevan and Dilijan Cities) 75

A. A. Yeranosyan
Ethnographic Study of Armenian Family Trees: Memory and Visual Discourse of Generations 85

H. T. Harutyunyan
Milk and Milk Products in the Armenian Folk Medicine 93

A. V. Amirkhanyan
Marinades and Pickles Made of Wild Herbs in Lori and Tavush Provinces (Accordind to Field Research Materials) 104

G. A. Grigoryan
Elements of Mutual Assistance in the Boundary-Adjacent Villages of Tavush 114

T. G. Aghanyan
Problem of Cultural Ecology and Maintaining of Cultural Traditions in Gyumri after Earthquake 123

G. Y. Stepanyan
The Six Months' Period of Exclusive Breastfeeding as a Transitional Phase in the Life of Mother and Infant 131

Y. Y. Antonyan
"There is no Lack of Khachkavors in Armenia": the Khachkavor Institute in Contemporary Armenia 142

L. Kh. Ghrejyan
The Current State of the Folkloric and Ethnographic Culture of the Basin of Lake Sevan (According to the 2008–2015 Fieldwork Observations) 154

III. TEXTOLOGICAL STUDIES 165

S. Sh. Arakelyan
The Curse and Blessing in the "History of the Province Sisakan" by Stepanos Orbelian 166

A. Sh. Sargsyan
Ways of Expression of the Humor in the Armenian Jokes on Funeral Ceremony 177

M. H. Khemchyan
The God Intervention Case-Episode in Armenian Folk Fairy Tales 187

G. E. Melikyan
The Aspect of Femininity in the "Clever Farmgirl" Folktale Cycle 199

IV. HISTORY OF FOLKLORE STUDIES AND ETHNOGRAPHY 209

S. G. Vardanyan
From the History of Study of the Dialect and Folklore of the Islamized Hamshen Armenians 210

T. L. Hayrapetyan
Hovsep Orbeli's Activities in Collecting and Researching Folklore 229

V. O. Madatyan
"Azg" as Lineage Organization, Manifestations of Kinship in Tavush (19th–20th Centuries) 241

TABLES 257

INFORMATION ABOUT AUTHORS 265

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
4

Տեխնիկական քարտուղար՝ Անի Սարատիկյան
Ռուսերենի խմբագիր՝ Գայանե Հարությունյան
Անգլերենի խմբագիր՝ Հարություն Խուդանյան
Ձևավորում և էջադրում՝ Արթուր Հարությունյան

Չափսը՝ 70×100 1/16: 17 տպ. մամուլ:
Տպաքանակը՝ 250 օրինակ:
ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան:
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան 24

հատոր 4

ISBN 978-9939-886-13-8